

EVERHARD JANS

Oude boerderijen in Zeeland

Dat de stedeling nog in 1913 een overwegend romantisch beeld had van de sfeer op het Zeeuwse platteland, toont een in dat jaar afgestempelde prentbriefkaart met Walcherse boerin in klederdracht uit Biggekerke, vergezeld van twee kleine dochtertjes (ook al in dracht) druk doende met het voeren van kippen (archief Stichting Historisch Boerderijonderzoek, Arnhem). Op de achtergrond een 'landse woning', om met Stijn Streuvels te spreken.

Oude hoeven verlenen een karakteristiek bouwkundig accent aan de binnendijkse kustvlakten van Zeeland. Achter de strandwallen duinen en dijken liggen de uitgestrekte landerijen, waarin het boeren-erf een 'rustpunt' vormt, met haar zwartgeteerde schuurgebouw. Op de enigermate zandige kreekruggen van het vroegmiddeleeuwse Zeeuwse cultuurlandschap oefent men voornamelijk akker- en tuinbouw uit. In het uiterste zuiden bestaat oostelijk Zeeuws-Vlaanderen uit een dekzandgebied.

Na de inundatie van Walcheren in 1944 en de overstromingsramp van 1953 werden grote veranderingen zichtbaar in het landschap, ook door een aantal ruilverkavelingen. Drs. R.C. Hekker stelde vast, dat de traditionele boerderijvormen in Zeeland en op Goeree-Overflakkee tot een afzonderlijke groep behoren, en wel: de Zeeuwse schuurgroep. De Zeeuwse stalinrichting die door rijksbouwmeester C.H. Peters in de late negentiende eeuw nauw-

gezet werd opgemeten (1872-'75) toont de afstamming van het prehistorisch hallehuis.

Ook na 1500 hield men vast aan een indeling met stalboxen, maar dan niet met afscheidingen van vlechtwerk, maar van horizontale planken. Vanouds bevond zich een dergelijke stal in de boerderij Koudekerkseweg 37 te Biggekerke. De stalhoogte bedroeg hier 1,70 m. De koeien waren gestald met de kop richting binnenwanden. Op Walcheren overheerst een tweebeukig type, waarbij woonhuis en schuur in één nokrichting als bouwkundige eenheid gecombineerd zijn.

Een voorbeeld van 'oude zakelijkheid', woon- en bedrijfseisen in een efficiënte plattegrond samengevat, maar toch ook vergezeld van een harmonische gevelarchitectuur. Algemeen wordt aangenomen, dat het aanpalende Brabantse dwars-huisgebied de in de dwarsas opgedeelde schuurvorm doorgegeven zal hebben.

'Gedoetjes'

De gunstiger wordende landbouwconjunctuur zorgde na 1790 voor een opleving ten plattelande, zodat de zwoegende landlieden zich kleine boerderijtjes ('spulletjes, gedoetjes') konden permitteren. Op Walcheren is bovengenoemd boeren-erf Koudekerkseweg 37 een fraai voorbeeld van het tweebeukige dwarshuistype met bijgebouwen (zomerhuis, wagenschuur).

Een zeer karakteristiek bijgebouwtje op alle Zeeuwse boerenerven is het houten 'waegen'uus' (wagenschuur). Ook dit is, net als de schuur, zwart geteerd, met witte gootlijst en dito onrandingen. Bij het woonhuis werden alle ruimten (woonkamer, slaapkamer, opkamer, etc.) in de breedte aaneengeschaald.

De dwarsdoorsnede van de Zeeuwse woongedeelten tonen een constructie met opgelegde balk. Het tweebeukige schuurgedeelte heeft meestal een gordingenkap. In de boerderij Koudekerkseweg 37 in Biggekerke was er ruimte voor 7 paarden in de langwerpige paardestal. In gedachten zien we al de monumentale Belgische knollen, stappend op het bouwland vóór de ploeg, of vóór de ouderwetse, beschilderde speelwagen van vroeger!

Tijdens het ringrijden in Ijzendijke verleden zomer zag ik deze knollen in ver-vaarlijke galop, bereden door Zeeuwse boeren in dracht!

De ontwikkeling na 1600

Na 1600 begon men in Zeeland de onderdelen van het boeren-erf van elkaar te scheiden, vanwege brandgevaar en rat-

Walchers boeren-erf te Biggekerke aan Koudekerkseweg 37. Situatie in 1960 (foto Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem)

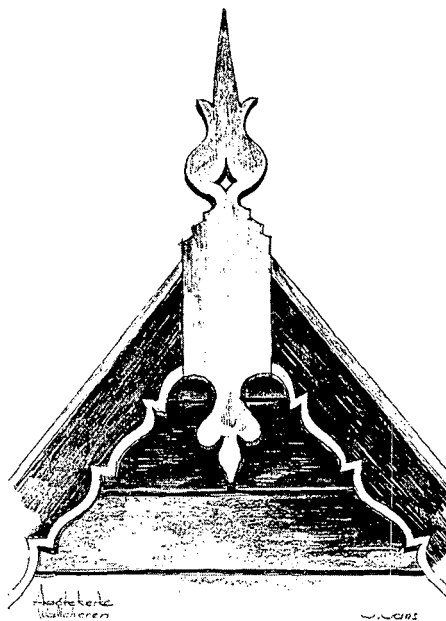

ten- en muizenoverlast in de schuren. Het eerst deed men dit in Zeeuws-Vlaanderen, waar nieuwe droogmakerijen waren ontstaan, met stedelijk kapitaal. Vandaar waarschijnlijk ook de drang naar vernieuwing en meer comfort, een burgerlijk streven.

Een fraai voorbeeld van deze oplossing is te zien op de erve 'De Torenberg' in Zaamslag (iets ten zuidoosten van Terneuzen). Het vrijstaande woonhuis behoort tot het middengangtype (middengang, geflankeerd door kamers). Een dergelijk apart woonhuis op het erf W 81 te Groede werd in 1954 door een bouwkundige van het Nederlands Openluchtmuseum, de begaafde verkenner *J.A. van Beelen*, als volgt beschreven: 'Dit huis bezit een gang, geflankeerd door de diverse kamers. Het is dus reeds gecultiveerd, en aangepast aan de toenmalige bewoningseisen.' Dit boerenwoonhuis werd gebouwd in 1773. De plattegrond met middengang kwam reeds sinds de zeventiende eeuw op in de grote steden: Amsterdam, en 's-Gravenhage. Invloeden uit Italië zijn hierbij aanwijsbaar.

Stadse elementen uit de sociale laag der burgerlijke elite treden meer op in het Zeeuwse land. Een oud element is de trapgevel van boerderij 'Nooitgedacht', gebouwd nabij de oude zeedijk in St. Anna-land op Tholen. De gevel is blijkens de jaarankers in 1662 gebouwd, en is 'weggelopen' uit een der naburige Brabantse of Zuidhollandse stadjes. Merkwaardig is ook de door *prof. Gallée* kort na 1900 fotografisch vereeuwigde 'Torenhofstede' in Groede (Zeeuws-Vlaanderen) waar zich een (woon?)toeren verhiel naast het jongere landelijke woonhuis met dwarsingang en zadeldak. Het front van boerderij 'Stelhoeve' in Wemeldinge (Zuid-Beveland) vertoont inzwenkende gevelwangen van baksteen onder een kroonlijst, waarachter een wolfdakje van pannen opduikt.

Ook op Schouwen-Duiveland zijn burgerlijke invloeden zichtbaar, bijvoorbeeld bij de vroeg-negentiende-eeuwse boerderij Lange Reke 12. Hier is een bovenlicht met overhoeks vierkant (houten roeden) toegepast. Dit noordelijkste Zeeuwse eiland is in het boerderijonderzoek bekend geworden vanwege de Schouwse stolp, in het dialect 'stollepe' genaamd. Dit type kon hier gedijen dank zij de aanwezige weidegronden. Een fraai exemplaar stond

Protestants gevelteken op boerenschuur in Aagtekerke, Walcheren. Situatie in 1955. (Tekening: J. Jans, Gemeentearchief, Almelo)

vóór 1917 aan de Bootsweg in Kerkwerve. Uiterlijk leek dit sinds 1956 verdwenen stolptype op de nog veel voorkomende stolpen in Noord-Holland.

Toch ziet Hekker eerder een culturele samenhang met de Westvlaamse bergschuur (o.m. in Snaaskerke) mits dit type in de late middeleeuwen zich al op Schouwen-Duiveland had gemanifesteerd. Vermeldenswaard zijn ook de fraaie tegels en tegeltableaux in oude Zeeuwse boerderijen. Zo beschreef *J.A. van Beelen* de boerenhofstede 'Schoonewalle' alias 'Den Meijenberg' te Groede W 81, in 1954. Daarin bevonden zich toen fraaie tegeltableaux, o.a. 'Rebecca bij de put' (Gen. 24), verder tegels met getorste, barokke zuilen à la *Bernini*. Fraai is de gevelsteen van een boerderij in Ede (zuidelijk Zeeuws-Vlaanderen). Daarin waren de wapens uitgebeeld van de families *Ijdewalle*, *Kraeij* en *Pradillis*. Duidelijk stads is ook de vormgeving van de herenboerderij 'Steenhove' in Kampereiland op Noord-Beveland.

Het kort na 1818 gestichte huis heeft een classicistisch front met tympanon en eerste verdieping, en telt vijf traveeën. Ook de landbouwschuur is van een afwijkend

type met klein wolfdakje van pannen, geheel van baksteen opgetrokken. Tegenover de kerk in Nisse op Zuid-Beveland ligt de verantwoorde gerestaureerde slotboerderij 'Hof der Nisse'. De gevel is van gele IJsselsteen opgetrokken.

Zeeuws-Vlaanderen

Men kan zeggen, dat in dit met fraaie oude hofsteden bezaaide gebied nog in 1966 een zeer fraaie schuur aanwezig was op het oude hof Elmare bij Oostburg. De planken wanden waren diepood geschilderd, voorzien van witte randen rond de ingangseuren. Er wordt wel verteld dat de boerenknecht, als z'n gezichtsvermogen en gang door overmatig alcoholgebruik geteisterd was, toch nog door deze in het oog lopende contrastwerking de reddende schuurdeur kon vinden!

In Zeeuws-Vlaanderen ziet men ook nog vaak veel de sober gedetailleerde arbeidershuisjes van baksteen plus zadeldakje uit de negentiende eeuw, die onderdak boden aan de armere landarbeidersgezinnen, sociologisch vergelijkbaar met dergelijke huisjes op het Groninger Hogeland.

Geveltekens

Met name op Walcheren (Aagtekerke) ziet men decoratieve gevelkens, gezaagd uit een plank, tussen de geschulpte, laat-negentiende-eeuwse windveren van de gepotdekselde geveldriehoek bij de houten schuurgedeelten. Architect *Jan Jans* tekende in de jaren vijftig enkele exemplaren (o.a. ook een Zeeuws-Vlaamse windwijzer van stro). In de protestantse streken van Zeeland gold ook: 'Gij zult u geen beeld maken', zodat deze visuele accenten in hout zeker geen 'eeuwig levende tekens' zijn. Voorzichtigheid bij de interpretatie is op z'n plaats, in plaats van een zich verliezen in wilde, onwetenschappelijke fantasieën.

Na 1930 werd er in toenemende mate geëxperimenteerd met actuele boerderijen stelvormen, waarbij het gevaar van horizonvervuiling in dit wijdse land altijd groot is. We weten intussen wat de bio-industrie voor het milieu (zure regen) te weeg heeft gebracht. Grootschaligheid heeft ook grote nadelen.

Literatuur

B. Wander, Bibliografie Historisch boerderijonderzoek, Arnhem 1971

W. Bos, Bibliografie Historisch boerderijonderzoek, Arnhem/Amsterdam 1984

R.C. Hekker, De Zeeuwse hofstede, Middelburg 1951 (overdruk)

– De Zeeuwse schuurgroep, in: Duizend jaar bouwen in Nederland, deel II, Amsterdam 1957, 294-309

– De Schouwse stolp, een verdwenen boerderijtype, Arnhem 1985, te bestellen bij SHBO, Schelmseweg 89, 6816 SH Arnhem, postrekening 897058 (f 16,50 + f 2,50 porto)

E. Jans, Oude landelijke bouwkunst in Zeeuws-Vlaanderen, in: Neerlands Volksleven, 16, 1966, 82-85

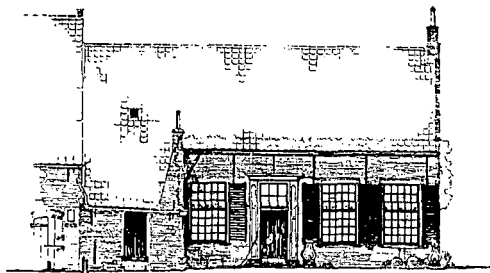
J. Jans, De Zeeuwse boerderij, in: R.K. Bouwblad, 6, 1934-'35, 369-373

A.P. de Klerk, Het zuidwestelijk zeekei-landschap, in: Het Nederlandse Landschap. Een historisch-geografische benadering, Utrecht 1986, 67-77

BOERDERIJ „GOEMANSZORG“

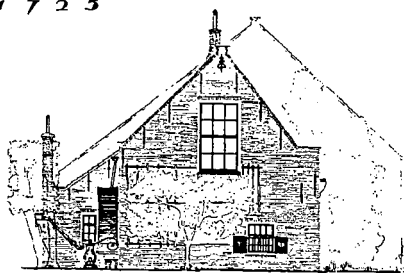
Dreischor

1725

Zuidgevel Woonhuis.

Reykensmuseum van Tolckende „HET NEDERLANDSCH OPENLUCHTMUSEUM“ te Arnhem.

Oostgevel Woonhuis.

Zuid- en oostgevel van de boerderij 'Goemanszorg' in Dreischor, Schouwen-Duiveland uit 1725. Opmeting: Nederlands Openluchtmuseum (archief Stichting Historisch Boerderijonderzoek, Arnhem)